

ROZSUDEK SOUDNÍHO DVORA (velkého senátu)

12. února 2008^{*}

Ve věci C-199/06,

jejímž předmětem je žádost o rozhodnutí o předběžné otázce na základě článku 234 ES, podaná rozhodnutím Conseil d'État (Francie) ze dne 29. března 2006, došlým Soudnímu dvoru dne 2. května 2006, v řízení

Centre d'exportation du livre français (CELF),

Ministre de la Culture et de la Communication

proti

Société internationale de diffusion et d'édition (SIDE),

SOUDNÍ DVŮR (velký senát),

ve složení V. Skouris, předseda, P. Jann, C. W. A. Timmermans, A. Rosas, K. Lenaerts, G. Arestis, U. Lohmus a L. Bay Larsen (zpravodaj), předsedové senátů, A. Borg Barthet, M. Ilešič, J. Malenovský, J. Klučka a E. Levits, soudci,

^{*} Jednací jazyk: francouzština.

generální advokát: J. Mazák,
vedoucí soudní kanceláře: J. Swedenborg, rada,

s přihlédnutím k písemné části řízení a po jednání konaném dne 27. února 2007,

s ohledem na vyjádření předložená:

- za Centre d'exportation du livre français (CELFA) J. Molinié, O. Schmittem, P. Guibertem a A. Tabouisem, avocats,
- za Société internationale de diffusion a d'édition (SIDE) N. Coutrelisem a V. Giacobbem, avocats,
- za francouzskou vládu G. de Berguesem a S. Ramet, jako zmocněnci,
- za dánskou vládu C. Thorningem, jako zmocněncem, ve spolupráci s P. Bieringem a K. Lundgaard Hansenem, advokater,
- za německou vládu C. Schulze-Bahr a M. Lummou, jako zmocněnci,

- za maďarskou vládu J. Fazekas, jako zmocněnkyní,
- za nizozemskou vládu H. G. Sevenster a P. P. J. van Ginnekenem, jako zmocněnci,
- za Komisi Evropských společenství V. Di Buccim a J.-P. Keppennem, jako zmocněnci,
- za Autorité de surveillance AELE M. Sánchez Rydelskim a B. Alterskjærem, jako zmocněnci,

po vyslechnutí stanoviska generálního advokáta na jednání konaném dne 24. května 2007,

vydává tento

Rozsudek

¹ Žádost o rozhodnutí o předběžné otázce se týká výkladu čl. 88 odst. 3 ES.

- 2 Tato žádost byla předložena v rámci sporu mezi Centre d'exportation du livre français (CELf) (dále jen „CELf“) a Ministre de la Culture et de la Communication (ministr kultury a komunikace) na straně jedné a Société internationale de diffusion et d'édition (SIDE) (dále jen „SIDE“) na straně druhé ve věci podpor vyplacených CELf francouzským státem.

Spor v původním řízení a předběžné otázky

Skutkový základ sporu v původním řízení a řízení na úrovni Společenství

- 3 CELf je družstevní akciovou společností, která vykonává činnost vývozního komisionáře.
- 4 Podle jejích stanov je jejím úkolem přímo vyřizovat objednávky knih, brožur a všech komunikačních médií do zahraničí a francouzských zámořských teritorií a departementů a obecněji provádět veškeré činnosti směřující zejména k rozvoji podpory francouzské kultury ve světě prostřednictvím uvedených médií.
- 5 Spojuje nevelké objednávky knih, čímž umožňuje zahraničním klientům, aby se obraceli na jediného zprostředkovatele namísto velkého počtu dodavatelů a zároveň využívali co nejširší nabídky. Vyřizuje všechny objednávky subjektů bez ohledu na výši takových objednávek, dokonce i když nejsou rentabilní.
- 6 Povinnosti CELf byly potvrzeny v dohodách uzavřených s francouzským ministerstvem kultury a komunikace.

- 7 Od roku 1980 do roku 2002 využívala CELF provozních dotací poskytovaných francouzským státem k vyrovnání zvýšených nákladů na vyřizování malých objednávek zaslaných knihkupci usazenými v zahraničí.
- 8 V roce 1992 se SIDE, soutěžitel CELF, obrátila na Komisi Evropských společenství s otázkou, zda podpory přiznané CELF byly oznámeny v souladu s čl. 93 odst. 3 Smlouvy o ES (nyní čl. 88 odst. 3 ES).
- 9 Francouzská vláda poskytla Komisi na její žádost informace ohledně opatření, kterých využívala CELF.
- 10 Komise potvrdila SIDE existenci podpor a sdělila jí, že dotčená opatření nebyla oznámena.
- 11 V rozhodnutí NN 127/92 ze dne 18. května 1993, jehož oznámení bylo uveřejněno v *Úředním věstníku Evropských společenství* ze dne 25. června 1993 pod názvem „Podpory vývozcům francouzských knih“ (*neoficiální překlad*) (Úř. věst. C 174, s. 6), Komise dospěla k závěru, že vzhledem ke specifické situaci hospodářské soutěže v odvětví knih a kulturnímu cíli dotčených režimů podpor se na tyto podpory uplatní výjimka stanovená v čl. 92 odst. 3 písm. d) Smlouvy o ES (nyní čl. 87 odst. 3 písm. d) ES).
- 12 SIDE podala proti tomuto rozhodnutí žalobu na neplatnost k Soudu prvního stupně Evropských společenství.

- 13 Rozsudkem ze dne 18. září 1995, *SIDE v. Komise* (T-49/93, Recueil, s. II-2501), Soud zrušil rozhodnutí v rozsahu, ve kterém se týkalo dotace poskytnuté výlučně CELF k vyrovnání zvýšených nákladů na vyřizování malých objednávek francouzsky psaných knih zaslaných knihkupci usazenými v zahraničí.
- 14 Měl za to, že Komise předtím, než rozhodla o slučitelnosti opatření se společným trhem, měla důkladně přezkoumat podmínky hospodářské soutěže v daném odvětví. Komise tedy měla povinnost zahájit kontradiktorní řízení podle čl. 93 odst. 2 Smlouvy o ES (nyní čl. 88 odst. 2 ES).
- 15 Dne 30. července 1996 se Komise rozhodla zahájit formální vyšetřovací řízení týkající se dotčených podpor.
- 16 Na základě svého šetření Komise přijala rozhodnutí 1999/133/ES ze dne 10. května 1998 o státní podpoře ve prospěch Centre d'exportation du livre français (CELF) (*neoficiální překlad*) (Úř. věst. L 44, s. 37), ve kterém jednak konstatovala protiprávnost podpor z důvodu, že jí nebyly oznámeny, a jednak prohlásila uvedené podpory za slučitelné se společným trhem, jelikož splňují podmínky pro uplatnění výjimky stanovené v čl. 92 odst. 3 písm. d) Smlouvy.
- 17 Proti tomuto rozhodnutí byly podány dvě žaloby na neplatnost.
- 18 První žaloba, kterou podala Francouzská republika k Soudnímu dvoru z důvodu, že Komise neuplatnila čl. 90 odst. 2 Smlouvy o ES (nyní čl. 86 odst. 2 ES), byla zamítnuta rozsudkem ze dne 22. června 2000, *Francie v. Komise* (C-332/98, Recueil, s. I-4833).

- 19 Druhé žalobě, která byla podána SIDE k Soudu, bylo vyhověno rozsudkem ze dne 28. února 2002, *SIDE v. Komise* (T-155/98, Recueil, s. II-1179). Tímto rozsudkem bylo z důvodu zjevně nesprávného posouzení ve vztahu k definici relevantního trhu zrušeno rozhodnutí Komise v rozsahu, ve kterém Komise prohlásila podpory za slučitelné se společným trhem.
- 20 Po tomto zrušení Komise rozhodnutím 2005/262/ES ze dne 20. dubna 2004 o podpoře prováděné Francií ve prospěch [Centre d'Exportation du Livre Français] (CELF) (Úř. věst. L 85, s. 27) znovu prohlásila podpory za slučitelné se společným trhem.
- 21 SIDE podala k Soudu žalobu na neplatnost tohoto rozhodnutí. Řízení v této věci před uvedeným soudem stále probíhá (věc T-348/04).

Vnitrostátní řízení a předběžné otázky

- 22 Současně s řízeními na úrovni Společenství byla zahájena řízení i před vnitrostátními orgány a soudy.
- 23 Na základě výše uvedeného rozsudku ze dne 18. září 1995, *SIDE v. Komise*, požádala SIDE ministra kultury a komunikace, aby bylo zastaveno vyplácení podpory poskytnuté CELF a aby byla vrácena částka již vyplacené podpory.

- 24 Tato žádost byla zamítnuta rozhodnutím ze dne 9. října 1996.
- 25 SIDE se obrátila na tribunal administratif de Paris (správní soud v Paříži) se žalobou na neplatnost uvedeného rozhodnutí.
- 26 Tento soud zrušil napadené rozhodnutí rozsudkem ze dne 26. dubna 2001.
- 27 Ministr kultury a komunikace a CELF podali proti tomuto rozsudku odvolání ke Cour administrative d'appel de Paris (správní odvolací soud v Paříži).
- 28 Rozsudkem ze dne 5. října 2004 Cour administrative d'appel de Paris potvrdil uvedený rozsudek a nařídil francouzskému státu, aby přistoupil k vymáhání částek vyplacených CELF za vyřizování malých objednávek knih od knihkupců usazených v zahraničí, a to ve lhůtě tří měsíců od oznámení tohoto rozsudku, pod sankcí penále ve výši 1000 eur za každý den prodlení.
- 29 CELF a ministr kultury a komunikace podali ke Conseil d'État (státní rada – nejvyšší správní soud) kasační opravné prostředky, jejichž cílem bylo zrušení tohoto rozsudku, jakož i rozsudku, který vydal tribunal administratif de Paris.
- 30 V rámci těchto opravných prostředků navrhovatelé zejména tvrdili, že Cour administrative d'appel se dopustil nesprávného právního posouzení a nesprávné právní kvalifikace tím, že nerozhodl, že v projednávané věci je skutečnost, že Komise uznala

podpory za slučitelné se společným trhem, překážkou povinnosti navrácení těchto podpor, která v zásadě vyplývá z protiprávnosti spojené s provedením opatření týkajících se podpor členským státem v rozporu s čl. 88 odst. 3 ES.

- 31 Vzhledem k tomu, že Conseil d'État měl za to, že řešení sporu závisí na výkladu práva Společenství, rozhodl se přerušit řízení a položit Soudnímu dvoru následující předběžné otázky:

- „1) Zaprvé, umožňuje článek 88 [ES] státu, jehož podpora poskytnutá podniku je protiprávní, přičemž její protiprávnost určily soudy tohoto státu z toho důvodu, že nebyla předem oznámena [Komisi], jak je vyžadováno v čl. 88 odst. 3 ES, aby nevymáhal tuto podporu od hospodářského subjektu, který byl jejím příjemcem, na základě toho, že Komise, poté, co se na ni obrátila se stížností třetí osoba, prohlásila tuto podporu za slučitelnou s pravidly společného trhu, a tak vykonala účinným způsobem své výlučné právo určit takovou slučitelnost?
- 2) Zadruhé, bude-li potvrzeno, že zde povinnost navrácení podpory existuje, je třeba při výpočtu výše částek, které je třeba vrátit, zohlednit dobu, během níž byla dotčená podpora prohlášena [Komisí] za slučitelnou s pravidly společného trhu, než byla tato rozhodnutí zrušena Soudem prvního stupně Evropských společenství?“

K předběžným otázkám

K první otázce

- 32 Podstatou první otázky předkládajícího soudu je, zda se má čl. 88 odst. 3 poslední věta ES vykládat tak, že vnitrostátní soud je povinen nařídít navrácení podpory poskytnuté v rozporu s tímto ustanovením, pokud Komise přijala konečné rozhodnutí prohlašující uvedenou podporu za slučitelnou se společným trhem ve smyslu článku 87 ES.
- 33 V tomto ohledu je třeba připomenout, že čl. 88 odst. 3 první věta ES stanoví povinnost členských států oznamovat záměry poskytnout nebo upravit podpory.
- 34 Podle čl. 88 odst. 3 druhé věty ES, má-li Komise za to, že oznámený záměr není s ohledem na článek 87 ES slučitelný se společným trhem, zahájí neprodleně řízení podle čl. 88 odst. 2 ES.
- 35 Podle čl. 88 odst. 3 poslední věty ES, členský stát, který má v úmyslu poskytnout podporu, neprovede zamýšlená opatření, dokud Komise v uvedeném řízení nepřijme konečné rozhodnutí.
- 36 Cílem zákazu stanoveného tímto ustanovením je zabezpečit, aby účinky podpory nenastaly dříve, než Komise mohla v přiměřené lhůtě záměr podpory podrobně přezkoumat a případně zahájit řízení podle druhého odstavce téhož článku (rozsudek ze dne 14. února 1990, Francie v. Komise, nazvaný „Boussac Saint Frères“, C-301/87, Recueil, s. I-307, bod 17).

37 Článek 88 odst. 3 ES tímto zavádí preventivní kontrolu záměrů týkajících se nových podpor (rozsudek ze dne 11. prosince 1973, *Lorenz*, 120/73, *Recueil*, s. 1471, bod 2).

38 Zatímco Komise musí zkoumat slučitelnost navrhované podpory se společným trhem, i když členský stát porušil zákaz provádění opatření týkajících se podpor, vnitrostátní soudy pouze do konečného rozhodnutí Komise chrání práva subjektů vůči možnému porušení zákazu uvedeného v čl. 88 odst. 3 ES ze strany státních orgánů (rozsudek ze dne 21. listopadu 1991, *Fédération nationale du commerce extérieur des produits alimentaires a Syndicat national des négociants et transformateurs de saumon*, nazvaný „FNCE“, C-354/90, *Recueil*, s. I-5505, bod 14). Je totiž důležité chránit subjekty dotčené narušením hospodářské soutěže způsobeným poskytnutím protiprávní podpory (viz v tomto smyslu rozsudek ze dne 5. října 2006, *Transalpine Ölleitung in Österreich a další*, C-368/04, *Sb. rozh.* s. I-9957, bod 46).

39 Vnitrostátní soudy jsou v zásadě povinny vyhovět žádosti o navrácení podpor vyplacených v rozporu s čl. 88 odst. 3 ES (viz zejména rozsudek ze dne 11. července 1996, *SFEI a další*, C-39/94, *Recueil*, s. I-3547, bod 70).

40 Konečné rozhodnutí Komise nemá totiž za následek dodatečné odstranění protiprávnosti prováděcích aktů, jejichž neplatnost byla způsobena jejich přijetím v rozporu se zákazem uvedeným v tomto článku. Jakýkoliv jiný výklad by znamenal zvýhodnit nedodržení ustanovení čl. 88 odst. 3 poslední věty ES dotyčným členským státem a zbavil by toto ustanovení jeho užitečného účinku (výše uvedený rozsudek FNCE, bod 16).

41 Vnitrostátní soudy tedy musí zajistit, že z porušení čl. 88 odst. 3 poslední věty ES budou v souladu s jejich vnitrostátním právem vyvozeny všechny důsledky, jak pokud jde o platnost aktů provádějících opatření týkající se podpory, tak o vymáhání

finančních podpor poskytnutých v rozporu s tímto ustanovením (výše uvedené rozsudky FNCE, bod 12, a SFEI a další, bod 40, jakož i rozsudek ze dne 21. října 2003, van Calster a další, C-261/01 a C-262/01, Recueil, s. I-12249, bod 64, a výše uvedený rozsudek Transalpine Ölleitung in Österreich a další, bod 47).

⁴² Mohou se však vyskytnout mimořádné okolnosti, za kterých by bylo nepřiměřené nařídit navrácení podpory (výše uvedený rozsudek SFEI a další, bod 70).

⁴³ V tomto ohledu Soudní dvůr již rozhodl, pokud jde o situaci, kdy Komise přijala záporné konečné rozhodnutí, že není vyloučeno, aby se příjemce protiprávní podpory dovolával mimořádných okolností, které mohly legitimně odůvodnit jeho očekávání, že při poskytování podpory byla zachována příslušná pravidla, a z toho důvodu odmítl její navrácení. V takovém případě je úkolem vnitrostátního soudu, před kterým bude probíhat jednání, aby posoudil, případně poté, co položí Soudnímu dvoru předběžné otázky týkající se výkladu, okolnosti věci (rozsudek ze dne 20. září 1990, Komise v. Německo, C-5/89, Recueil, s. I-3437, bod 16).

⁴⁴ Pokud jde o Komisi, čl. 14 odst. 1 nařízení Rady (ES) č. 659/1999 ze dne 22. března 1999, kterým se stanoví prováděcí pravidla k článku [88 ES] (Úř. věst. L 83, s. 1; Zvl. vyd. 08/01, s. 339), výslovně stanoví, že Komise v případech záporného rozhodnutí nebude vyžadovat navrácení podpory, pokud by to bylo v rozporu s obecnými zásadami práva Společenství.

⁴⁵ V takové situaci, o jakou se jedná ve sporu v původním řízení, kdy je návrh založený na čl. 88 odst. 3 poslední větě ES přezkoumáván poté, co Komise přijala kladné rozhodnutí, je vnitrostátní soud povinen, bez ohledu na prohlášení dotčené podpory za slučitelnou se společným trhem, rozhodnout o platnosti prováděcích aktů a o navrácení poskytnutých finančních podpor.

46 V takovém případě právo Společenství tomuto soudu ukládá povinnost nařídít vhodná opatření pro účinné zhojení důsledků protiprávnosti. Vnitrostátní soud však není povinen nařídít navrácení protiprávní podpory v plném rozsahu, a to ani v případě, kdy neexistují mimořádné okolnosti.

47 Cíl čl. 88 odst. 3 poslední věty ES je totiž preventivní a má zabezpečit, aby neslučitelná podpora nebyla nikdy poskytnuta. Tohoto cíle je dosaženo nejprve přechodně prostřednictvím zákazu, který tato věta stanoví, a posléze definitivně prostřednictvím konečného rozhodnutí Komise, které je, v případě, že je záporné, překážkou budoucího provedení záměru oznámené podpory.

48 Cílem takto vytvořené prevence tedy je, aby byly poskytovány pouze slučitelné podpory. Pro uskutečnění tohoto cíle se provedení záměru podpory odkládá do doby, než jsou konečným rozhodnutím Komise odstraněny pochybnosti o jeho slučitelnosti.

49 Pokud Komise přijme kladné rozhodnutí, zdá se tedy, že předčasné vyplacení podpory nebylo v rozporu s cílem uvedeným v bodech 47 a 48 tohoto rozsudku.

50 V tomto případě z pohledu jiných subjektů, než je příjemce takové podpory, má protiprávnost uvedené podpory za následek jednak to, že tyto subjekty jsou vystaveny riziku, že dojde k poskytnutí neslučitelné podpory, ke kterému v konečném důsledku nedojde, a jednak, že z hlediska hospodářské soutěže musí případně snášet následky slučitelné podpory dříve, než by bylo nutné.

- 51 Z pohledu příjemce podpory neoprávněné zvýhodnění spočívá jednak v tom, že neplatí úroky, které by platil z dotčené částky slučitelné podpory, pokud by si musel tuto částku vypůjčit na trhu do doby rozhodnutí Komise, a jednak ve zlepšení jeho soutěžního postavení vůči jiným subjektům na trhu po dobu trvání protiprávního stavu.
- 52 V takové situaci, o jakou se jedná ve sporu v původním řízení, má proto vnitrostátní soud podle práva Společenství povinnost nařídit, aby příjemce podpory zaplatil z této podpory úroky za dobu trvání protiprávního stavu.
- 53 V rámci svého vnitrostátního práva může případně tento soud krom toho nařídit navrácení protiprávní podpory, aniž by bylo dotčeno právo členského státu tuto podporu později znovu poskytnout. Taktéž může být veden k tomu, aby vyhověl žalobám na náhradu škod způsobených protiprávní povahou podpory (viz v tomto smyslu výše uvedené rozsudky SFEI a další, bod 75, a Transalpine Ölleitung in Österreich a další, bod 56).
- 54 Pokud jde o samotnou podporu, je třeba dodat, že opatření, které spočívá pouze v povinnosti navrátit podporu bez zaplacení úroků, v zásadě nepostačuje ke zhojení následků protiprávnosti, pokud po přijetí kladného konečného rozhodnutí Komisí členský stát uvedenou podporu znovu poskytne. Pokud by totiž doba mezi navrácením podpory a jejím novým poskytnutím byla kratší než doba mezi jejím prvním poskytnutím a konečným rozhodnutím, příjemce podpory by v případě, že by si musel vrácenou částku půjčit, platil nižší úroky, než které by zaplatil, pokud by si od počátku musel půjčit částku odpovídající protiprávně přiznané podpoře.
- 55 Na první položenou otázku je třeba tedy odpovědět tak, že čl. 88 odst. 3 poslední věta ES se musí vykládat tak, že vnitrostátní soud není povinen nařídit navrácení

podpory poskytnuté v rozporu s tímto ustanovením, pokud Komise přijala konečné rozhodnutí, kterým prohlásila uvedenou podporu za slučitelnou se společným trhem ve smyslu článku 87 ES. Podle práva Společenství je tento soud povinen nařídit, aby příjemce podpory zaplatil z této podpory úroky za dobu trvání protiprávního stavu. V rámci svého vnitrostátního práva může případně tento soud krom toho nařídit navrácení protiprávní podpory, aniž by bylo dotčeno právo členského státu tuto podporu později znovu poskytnout. Taktéž může být veden k tomu, aby vyhověl žalobám na náhradu škod způsobených protiprávní povahou podpory.

K druhé otázce

⁵⁶ Podstatou druhé otázky předkládajícího soudu je, zda v takové procesní situaci, o jakou se jedná ve sporu v původním řízení, se povinnost zhojit následky protiprávnosti podpory vyplývající z čl. 88 odst. 3 poslední věty ES vztahuje, pro účely výpočtu částek, které je příjemce povinen zaplatit, také na dobu mezi přijetím rozhodnutí Komise o slučitelnosti této podpory se společným trhem a zrušením uvedeného rozhodnutí soudem Společenství.

⁵⁷ Tato otázka se týká buď podpor případně poskytnutých mezi oběma dotčenými daty, jakož i úroků, pokud důsledkem, který vyvozuje vnitrostátní právo z protiprávnosti podpory, je navrácení uvedené podpory, a to i v případě, že byla tato podpora prohlášena za slučitelnou se společným trhem, nebo pouze úroků z podpor přijatých ve stejném období, pokud vnitrostátní právo nevyžaduje navrácení protiprávní podpory, která byla prohlášena za slučitelnou.

- 58 V projednávaném případě jde o dvě období, a to o období mezi rozhodnutím přijatým Komisí dne 18. května 1993 a rozsudkem Soudu ze dne 18. září 1995 o jeho zrušení, a o období mezi rozhodnutím Komise ze dne 10. června 1998 a rozsudkem Soudu ze dne 28. února 2002 o jeho zrušení (viz body 11 až 21 tohoto rozsudku).
- 59 Položená otázka se týká jednak zásady presumpce legality aktů orgánů Společenství a jednak pravidla uvedeného v čl. 231 prvním pododstavci ES.
- 60 Presumpce legality aktů orgánů Společenství znamená, že tyto akty zakládají právní účinky tak dlouho, dokud nejsou vzaty zpět, zrušeny v rámci žaloby na neplatnost nebo prohlášeny neplatnými v návaznosti na předběžnou otázku nebo námitku protiprávnosti (rozsudek ze dne 5. října 2004, Komise v. Řecko, C-475/01, Sb. rozh. s. I-8923, bod 18, a citovaná judikatura).
- 61 Podle čl. 231 prvního pododstavce ES, je-li žaloba na neplatnost opodstatněná, soud Společenství prohlásí napadený akt za neplatný od počátku. Z toho vyplývá, že rozhodnutí soudu Společenství o zrušení způsobuje zánik napadeného aktu se zpětnou účinností vůči všem subjektům [rozsudek ze dne 1. června 2006, P & O European Ferries (Vizcaya) a Diputación Foral de Vizcaya v. Komise, C-442/03 P a C-471/03 P, Sb. rozh. s. I-4845, bod 43].
- 62 Za takových okolností, jako jsou okolnosti sporu v původním řízení, se presumpce legality a pravidlo zpětné účinnosti zrušení rozhodnutí uplatní postupně.

63 Podpory poskytnuté poté, co Komise přijala kladné rozhodnutí, se považují za legální až do rozhodnutí soudu Společenství o zrušení. Poté, ode dne přijetí posledně uvedeného rozhodnutí, jsou dotčené podpory v souladu s čl. 231 prvním pododstavcem ES považovány za podpory, které nebyly zrušeným rozhodnutím prohlášeny za slučitelné, a proto je třeba považovat jejich poskytnutí za protiprávní.

64 V tomto případě se tedy zdá, že pravidlo vyplývající z čl. 231 prvního pododstavce ES ukončuje se zpětnou účinností uplatňování presumpce legality.

65 Po zrušení kladného rozhodnutí Komise nelze vyloučit možnost, aby se příjemce protiprávně poskytnutých podpor dovolával mimořádných okolností, které mohly legitimně odůvodnit jeho očekávání, že při poskytování podpor byla zachována příslušná pravidla, a z toho důvodu odmítl jejich navrácení (viz obdobně výše uvedený rozsudek Komise v. Německo, bod 16, pokud jde o záporné konečné rozhodnutí Komise).

66 Avšak Soudní dvůr již rozhodl, pokud jde o situaci, ve které se Komise původně rozhodla nevznášet námitky proti sporným podporám, že taková okolnost nemůže být považována za okolnost, která může vyvolat legitimní očekávání příjemce, jelikož toto rozhodnutí bylo zpochybněno ve lhůtách pro podání opravných prostředků a následně Soudním dvorem zrušeno (rozsudek ze dne 14. ledna 1997, Španělsko v. Komise, C-169/95, Recueil, s. I-135, bod 53).

67 Soudní dvůr rovněž rozhodl, že dokud Komise nepřijala schvalující rozhodnutí a dokonce dokud neuplynula lhůta pro opravný prostředek proti takovému rozhodnutí, nemá příjemce žádnou jistotu, pokud jde o legalitu zamýšlené podpory, která jako jediná může u něho vyvolat legitimní očekávání (viz rozsudek ze dne 29. dubna 2004, Itálie v. Komise, C-91/01, Recueil, s. I-4355, bod 66).

68 Je třeba rovněž konstatovat, že pokud byla podána žaloba na neplatnost, příjemce nemá tuto jistotu do té doby, dokud soud Společenství nepřijme konečné rozhodnutí.

69 Na druhou položenou otázku je tedy třeba odpovědět tak, že v takové procesní situaci, o jakou se jedná ve sporu v původním řízení, se povinnost zhojit následky protiprávní podpory vyplývající z čl. 88 odst. 3 poslední věty ES vztahuje, pro účely výpočtu částek, které je příjemce povinen zaplatit, a s výhradou mimořádných okolností, také na dobu mezi přijetím rozhodnutí Komise o slučitelnosti této podpory se společným trhem a zrušením uvedeného rozhodnutí soudem Společenství.

K nákladům řízení

70 Vzhledem k tomu, že řízení má, pokud jde o účastníky původního řízení, povahu incidenčního řízení ve vztahu ke sporu probíhajícímu před předkládajícím soudem, je k rozhodnutí o nákladech řízení příslušný uvedený soud. Výdaje vzniklé předložením jiných vyjádření Soudnímu dvoru než vyjádření uvedených účastníků řízení se nenahrazují.

Z těchto důvodů Soudní dvůr (velký senát) rozhodl takto:

- 1) **Článek 88 odst. 3 poslední větu ES je třeba vykládat tak, že vnitrostátní soud není povinen nařídit navrácení podpory poskytnuté v rozporu s tímto ustanovením, pokud Komise Evropských společenství přijala konečné rozhodnutí, kterým prohlásila uvedenou podporu za slučitelnou se společným trhem ve smyslu článku 87 ES. Podle práva Společenství je tento soud povinen nařídit,**

aby příjemce podpory zaplatil z této podpory úroky za dobu trvání protiprávního stavu. V rámci svého vnitrostátního práva může případně tento soud krom toho nařídit navrácení protiprávní podpory, aniž by bylo dotčeno právo členského státu tuto podporu později znovu poskytnout. Taktéž může být nucen k tomu, aby vyhověl žalobám na náhradu škod způsobených protiprávní povahou podpory.

- 2) V takové procesní situaci, o jakou se jedná ve sporu v původním řízení, se povinnost zhojit následky protiprávní podpory vyplývající z čl. 88 odst. 3 poslední věty ES vztahuje, pro účely výpočtu částek, které je příjemce povinen zaplatit, a s výhradou mimořádných okolností, také na dobu mezi přijetím rozhodnutí Komise Evropských společenství o slučitelnosti této podpory se společným trhem a zrušením uvedeného rozhodnutí soudem Společenství.

Podpisy.